

TER WILLE VAN 'N STABIELE FAMILIE:
DIE LITERÊRE KONTEKS VAN
LEVITIKUS 18:22 EN 20:13

M.D. Terblanche¹

ABSTRACT

FOR A STABLE FAMILY LIFE: THE LITERARY
CONTEXT OF LEVITICUS 18:22 AND 20:13

Leviticus 18:22 and 20:13 are the only texts in the Old Testament that explicitly condemn homosexual acts. It is of the outmost importance to take the literary context of these texts into consideration. Both prohibitions have family laws as immediate context. Since homosexual acts drastically influence the relations in the larger family, the prohibitions of these acts were associated with the family laws. Leviticus 18 and 20 are closely connected to Leviticus 19, a chapter that emphasises the holiness of the people. The call to holiness in 19:2 concerns all facets of life including sexual relations. The prohibitions against homosexual acts finally belong to the legislation that was given by Yahweh to Moses at Sinai. Therefore Israel had to take them seriously.

1. INLEIDING

'n Nuwe kommentaar op die boek Levitikus verskyn in 1993 as deel van die bekende *Das Alte Testament Deutsch*. Dié kommentaar deur Erhard Gerstenberger verskil in velerlei opsigte van dié van Martin Noth wat 31 jaar tevore as deel van dieselfde reeks verskyn het. So gee Gerstenberger (1996:297-299) uitvoerig aandag aan die prohibisie teen homoseksuele praktyke in Levitikus 20:13. Dit is in skerp teenstelling met Noth, wat nouliks op die betrokke prohibisie ingaan. Die invloed van 'n kontemporêre konteks waarin die kwessie van homoseksualiteit nie alleen hoër prioriteit geniet het nie, maar homoseksuele praktyke ook meer aanvaarbaar geword het, blyk duidelik uit Gerstenberger se bespreking. Hoe belangrik die kontemporêre konteks waarin interpretasie geskied ook al mag wees, is die verrekening van die literêre konteks van 'n teks onontbeerlik.

1 Dr. M.D. Terblanche, Departement Ou Testament, Fakulteit Teologie, Universiteit van die Vrystaat, Posbus 339, Bloemfontein, 9300.

Watts (1999:159) skryf die feit dat Christene dikwels die Tien Gebooue as die enigste deel van die wette in die Pentateug wat steeds bindend is (afgesien van dié wat in die Nuwe Testament herhaal word) beskou, toe aan die feit dat die Tien Gebooue in Eksodus 20 en Deuteronomium 5 van hulle onderskeie kontekste losgemaak word. Waar die Tien Gebooue alleenlik as bindend beskou word, is die logiese gevolg dat die prohibisies teen homoseksuele omgang as irrelevant vir die huidige besinning oor homoseksualiteit afgemaak sal word. Aan die ander kant sou die kontekste van die prohibisies teen homoseksuele omgang in Levitikus 18:22 en 20:13 op 'n lukraak wyse hanteer kon word. Die feit dat die prohibisie in 18:22 deel vorm van 'n groep prohibisies waarin seksuele omgang met 'n vrou wat menstrueer verbied word, impliseer nie dat dit irrelevant is nie. Hierdie artikel het dit ten doel om die literêre konteks van Levitikus 18:22 en 20:13, die enigste tekste in die Ou Testament waarin homoseksuele dade uitdruklik verbied word, te verreken en so 'n bydrae te lewer in die debat oor homoseksualiteit.

2. DIE SAMEHANG VAN LEVITIKUS 18 EN 20 MET LEVITIKUS 19

Levitikus 18 en 20 is bykans spieëlbeelde van mekaar. Beide bevat uitvoerige lyste prohibisies oor verbode seksuele verhoudinge. Wat inhoud betref, stem die lyste grootliks ooreen, alhoewel die volgorde waarin die prohibisies voorkom, heeltemal verskil. Dit is betekenisvol dat 'n prohibisie wat seksuele omgang van die vader met sy eie dogter verbied, in sowel Levitikus 18 as 20 ontbreek. Daarby is 18:24-30 en 20:22-24 die enigste plekke in die Ou Testament waar die motief van die land wat die bevolking uitspuug, voorkom. 'n Ander tema wat die twee hoofstukke koppel, is dié van die onreinheid van die voormalige inwoners van die land, 'n tema wat in 18:24-30 en 20:24-26 aangetref word (Schenker 2003:176-177). Die verskil in die volgorde waarin die prohibisies voorkom, is 'n aanduiding dat van die stof wat in dié hoofstukke opgeneem is, op 'n vroeëre stadium selfstandig oorgelewer is. In dié verband is dit betekenisvol dat die prohibisies in 18:6, 7, 10, 11, 17b, 18 geen parallele in hoofstuk 20 het nie.

Douglas (1993:10) en Milgrom (2003:750) is van oordeel dat Levitikus 19 die sentrum van Levitikus vorm. Alhoewel Rendtorff (1996: 34-35) waardering vir Douglas se holistiese lees van Levitikus het, maak hy 'n sterk saak daarvoor uit dat die boeke in die Pentateug nie afsonderlik benader moet word nie omdat die Pentateug as geheel gestruktureerd is. Die implikasie is dat afsonderlike perikope binne die Pentateug wel op 'n bepaalde wyse met mekaar verband kan hou. Levitikus 18, 19 en 20 word elkeen, soos wat elders in Levitikus herhaaldelik die geval is (4:1; 5:14, 20; 6:1, 12, 17; 7:22, 28; 8:1; 12:1; 13:1; 14:1; 15:1; 17:1), ingelei deur die uitdrukking: **וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר**. Dit toon dat Levitikus 18, 19 en 20 as drie afsonderlike perikope beskou kan word. In hierdie hoofstukke is die aangesprokenes, anders as in hoofstukke 17 en 21, Israel en nie Aäron en sy seuns nie. Kenmerkend aan Levitikus 18-20 is die herhaalde voorkoms van die selfbekendstellingsformule (**אֲנִי יְהוָה (אֱלֹהֵיכֶם)**). Van die 45 gevalle waar die selfbekendstellingsformule in Levitikus 17-27 voorkom, is 21 in hoofstukke 18, 19 en 20. Wanneer die noue verband tussen hoofstukke 18 en 20 in berekening gebring word, skyn dit asof Levitikus 19 ten minste die sentrum van hoofstukke 18 tot 20 vorm. 'n Soortgelyke verskynsel kom in Levitikus 11-15 voor. Die sentrum daarvan, hoofstukke 13-14, word omraam deur Levitikus 12 en 15, wat beide handel oor vorme van onreinheid wat met seksualiteit verband hou (Ruwe 2003:69).

Die prohibisies in Levitikus 19 word deur twee vermanende dele, verse 2 en 36-37, omraam. Verder verdeel die vermaning in vers 19aa die prohibisies in twee. Vers 2b toon dat die hoofstuk heiligheid as hoofteema het. Die imperatief wat aan Israel gerig is: "Julle moet heilig wees", word begrond deur Jahwe se verklaring dat Hy heilig is. Die toepaslike reaksie van Israel op Jahwe se heiligheid is dat hulle self heilig sal wees (Milgrom 2003:750). Levitikus 19 gee die indruk dat dit ongeordend is. Prohibisies wat met die kultus te make het, staan naas prohibisies wat die belange van die mede-Israeliete en die vreemdelinge beskerm. Die onderskeiding van seremoniële en etiese wette is nie hier van nut nie. Dit behoort na aanleiding van die noue verband tussen die perikoop en Levitikus 18 en 20 ook nie by die interpretasie van laasgenoemde twee perikope gebruik te word nie. Grünwaldt (1999:259) meen dat die skrywer van Levitikus 19 doel-

bewus die prohibisies ongeordend weergee. Dié perikoop is 'n spieël van die menslike lewe met sy uiteenlopende fasette. Die oproep tot 'n heilige lewe raak alle aspekte van die lewe. In die voorafgaande hoofstuk, Levitikus 18, is reeds op gedetailleerde wyse getoon hoe die oproep tot 'n heilige lewe seksuele verhoudinge raak. Levitikus 19:15 toon hoe dié oproep byvoorbeeld die verhouding tot die naaste raak. Levitikus 20 neem die sake wat in hoofstuk 18 aan die orde gekom het, weer eens op. Daardeur word die belangrikheid van die prohibisies oor ontoelaatbare seksuele verhoudings nie alleen aangetoon nie, maar dié prohibisies ook in verband gebring met die oproep in 19:2.

Levitikus 18-20 maak deel uit van die sogenaamde Heiligheidswet, Levitikus 17-26. Daar is bepaalde ooreenkomste tussen die opbou van die Verbondsboek (Eksodus 20:22-23:33), die Deuteronomiese wet (Deuteronomium 12-26) en die Heiligheidswet. Al drie korpusse begin met altaarwette (Eksodus 20:24-25; Deuteronomium 12; Levitikus 17:3 e.v.) en eindig met seëninge en vervloeking (Eksodus 23:21-33; Deuteronomium 27-28; Levitikus 26). Inhoudelik stem die drie korpusse egter nie heeltemal ooreen nie. Soms weerspreek hulle mekaar selfs. Crüsemann (1989:251) meen dat dit daarop dui dat hulle bedoel was om mekaar te vervang. Otto (1995:391) noem in dié verband dat Deuteronomium deur die invoeging van die Heiligheidswet in die Pentateug tot 'n herhaling van die Sinai-wetgewing gedegradeer is. Aan die ander kant is Watts (1999:71) van mening dat die ooreenkomste tussen die korpusse daarop dui dat hulle bedoel is om met mekaar geïdentifiseer te word. Die prohibisies teen homoseksuele omgang in Levitikus 18:22 en 20:13 word nóg deur die Verbondsboek, nóg die Deuteronomiese wet weerspreek. Gevolglik is uitsluitel oor die verhouding tussen die Heiligheidswet en die ander wetskorpusse nie noodsaaklik wanneer na die bedoeling van die betrokke prohibisies gevra word nie. Wat wel van beslissende betekenis is, is die feit dat Levitikus 18, 19 en 20 deur die gebruik van die inleiding יהוה אל-משה לאמר in 18:1; 19:1 sowel as 20:1 nie alleen aan die verhaal van die Pentateug verbind word nie, maar as deel van die wetgewing wat Jahwe aan Moses by Sinai gegee het, gestempel word. Die inhoud van Levitikus 18, 19 en 20 was dus vir Israel hoogs gesaghebbend.

3. DIE SAMEHANG VAN LEVITIKUS 18:22 MET DIE RES VAN DIE BETROKKE HOOFSTUK

Levitikus 18 bestaan uit twee groepe prohibisies: verse 6-18 en 19-23. Dit word deur vermanende stof, verse 2b-5 en 24-30, omraam. Beide groepe prohibisies het te make met sekere seksuele taboes. Die eerste groep prohibisies word ingelei deur 18:6, die prohibisie teen seksuele omgang met enige nabye bloedverwant. Dié prohibisie dien as samevatting van die daaropvolgende prohibisies. Ruwe (1999:175) vind die motief vir die byeenbring van die prohibisies in 'n priesterlik-priester(skrif)like program van skeiding en klassifikasie. Op watter wyse die prohibisies in 18:6-17a met 'n sodanige program verband hou, is egter moeilik te verklaar. Verder is die verwantskap tussen Levitikus 17-27, die Heiligheidswet, en die Priesterskrif hoogs omstrede. Enersyds beskou persone soos Joosten (1996:13) en Rofé (1999:134) die Heiligheidswet as 'n selfstandige werk. Andersyds is daar diegene soos Rendtorff (1996:32) wat die selfstandige bestaan van die Heiligheidswet bevraagteken. Teenoor Levine (2003:16) se beskouing dat die Heiligheidswet die basiese stratum van die Priesterskrif vorm, staan die standpunt van Knohl (1987:66) dat die Heiligheidsskool verantwoordelik was vir die resensie en finale uitgawe van die P-stratum.

Die uitdrukking *גלה ערוה*, “die naaktheid ontbloot,” verwys in Levitikus 18:6-17a, anders as in Genesis 9:22, 2 Samuel 10:4-5, Esegiël 16:36-37 nie bloot na die aanskoue van 'n ander persoon se naaktheid nie, maar na seksuele omgang (Gerstenberger 1996:247). Die prohibisies was nie bedoel om bloot verbode huweliksverbinde-nisse aan te dui nie. Hulle was bedoel om 'n gegewe gemeenskap te beveilig (Vgl. Boecker 1976:176). In dié verband beweer Schenker (2003:167) dat die doel van dié prohibisies in 18:6-17a die handhawing van die vrede in die familie, wat op duidelike verwantskappe tussen die familielede gebaseer is, was. Dit is betekenisvol dat die klem in 19:3 en 20:9 sterk op die verhouding tussen ouers en kinders gelê word. Elliger (1966:239) meen dat die prohibisies in 18:7-17a aanvanklik vir die uitgebreide families in die tyd voor die vestiging in die land bedoel was. Meyers (1997:17) is daarenteen van oordeel dat wanneer die prohibisies vanuit 'n antropologiese perspektief beoordeel word, hulle die verhoudings van 'n familiegroep wat aan die arbeidsvereistes en sosiale rolle van die Ystertydvak I voldoen, reflekteer.

In Levitikus 18:17b-18 word die tegniese term קָלַף gebruik vir “om as vrou te neem” (Vgl. Hartley 1992:289). Dié verse het waarskynlik nie deel van die oorspronklike reeks prohibisies gevorm nie, aangesien hulle nie oor verbode seksuele verhoudings handel nie, maar oor verbode huweliksverbinde nisse (Vgl. Noth 1978:117).

In die tweede groep prohibisies, Levitikus 18:19-23, ontbreek die eenvormigheid wat by die eerste groep te bespeur is. Daarby is dié prohibisies, anders as die eerste groep, nie op verbode seksuele verhoudings met bloedverwante gefokus nie. Vers 21 verbied die wyding van ’n kind aan Molek. Assiriese parallele suggereer dat kinders wat aan ’n god gewy is, priesters of kultusprostitute geword het (Albertz 1994:193). Die prohibisie in Levitikus 19:29 dat niemand sy dogter ’n tempelprostituut mag laat word nie, hou oënskynlik ook met dié gebruik verband. Douglas (1999:236-237) verbind homoseksuele omgang (18:22) en bestialiteit (18:23) ook met heidense kultusse. Alhoewel homoseksuele omgang en bestialiteit wel soms deel van heidense kultusse uitgemaak het, is daar geen aanduiding dat die prohibisies in 18:22-23 slegs praktyke in heidense kultusse in die oog het nie. Die prohibisie teen die beoefening van bestialiteit kom, buiten in Levitikus 18:23 en 20:15-16, ook in Eksodus 22:18 en Deuteronomium 27:21 voor. Dit is betekenisvol dat sowel Deuteronomium 27:21 as Levitikus 20:15-16 deel vorm van uitsprake oor seksuele misdrywe wat as sulks nie met enige kultiese aktiwiteite verband hou nie. Waarskynlik hou die prohibisie in Eksodus 22:18 as sodanig ook nie met kultiese praktyke verband nie (Vgl. Houtman 1996:217). Die prohibisie teen die wyding van ’n kind aan Molek kom nie onder die prohibisies in Levitikus 20:9-21 voor nie. Dit sou vertolk kon word as ’n aanduiding dat dié prohibisie aanvanklik ook nie deel van dié teen die seksuele misdrywe in 18:19-23 gevorm het nie. Moontlik is dit spesifiek ná 18:20 ingevoeg vanweë die gebruik van die sleutelwoord קָלַף in die vers (Noth 1978:117). Otto (1994:240) skryf 18:21 toe aan die redakteur van die Heiligheidswet wat die wyding van kinders aan Molek as kriterium vir die onderskeiding van Israel van die ander volke aangelê het. Die feit dat die selfbekendstellingsformule nie elders in die prohibisies in 18:9-23 voorkom nie, is ’n aanduiding dat 18:23 waarskynlik nie deel van die oorspronklike prohibisies uitgemaak het nie.

Wat die prohibisie teen homoseksuele omgang betref (Levitikus 18:22), word die tipering van 'n homoseksuele daad as 'n הוֹעֵבָה soms geïnterpreteer as aanduiding dat dit in die betrokke prohibisie om misdrywe wat in 'n heidense kultus tuishoort, gaan (vgl. Bigger 1979: 203). Alhoewel die term הוֹעֵבָה wel in tekste soos Deuteronomium 7:25 met afgodsdienste in verband gebring word, is die konteks waarin dit in Levitikus 18 gebruik word, deurslaggewend vir die bepaling van die betekenis daarvan. Dit is betekenisvol dat הוֹעֵבָה in Levitikus 20 saam met 'n aantal terme, naamlik תִּבְלָה (12); זִמָּה (14); חֲסֵד (17); עוֹן (17, 19); חֲטָא (20) en נִדָּה (21) gebruik word, wat almal tot die woordveld “onrein” behoort. Teenoor die woordveld “onrein” staan die woordveld “heilig” (Vgl. Massmann 2003:60-65). Enige misdryf wat die heiligheid van Israel aantast, sou as 'n הוֹעֵבָה getipeer kon word. Die homoseksuele omgang wat in 18:22 verbied word, is dus nie noodwendig tot kultiese prostitusie beperk nie. Dit is insiggewend dat Levitikus 18:26, 27 en 29 al die misdrywe wat in verse 6-23 verbied word, as הוֹעֵבָה tipeer.

Die prohibisies in Levitikus 18:19-23 word nie alleen deur *waw*-kopulatiewe aan mekaar verbind nie, maar ook deur die *waw*-kopulatief in 18:19 aan die prohibisies in 18:6-18. 'n Verdere skakel tussen die eerste groep prohibisies en die tweede groep is die gebruik van die uitdrukking לֹא תִקְרַב גֵּלָה עִרוּה in 18:19. Daardeer word na 18:6 teruggegryp. Enersyds word die prohibisies wat aanvanklik op die welsyn van die familie gerig was, deur die koppeling met dié in 18:19-23 meer algemeen gemaak. Andersyds word die prohibisies wat oor uiteenlopende seksuele misdrywe handel, deur die koppeling met die voorafgaande prohibisies in verband met die familie gebring. Seksuele omgang met persone buite die familiekring, hetsy met die vrou van die naaste, van 'n man met 'n ander man, asook seksuele omgang met diere, raak ook die verhoudings in die familie. Die prohibisie teen seksuele omgang met 'n vrou wat menstrueer, mag 'n aanduiding wees dat die vrou nie altyd op seksuele gebied tot die man se beskikking is nie (Vgl. Schenker 2003:169).

Deur die vermanende omraming, Levitikus 18:2b-5, 24-30, word gehoorsaamheid aan die prohibisies in verse 6-23, gekontrasteer met die handelwyse van die Egiptenaars en Kanaäniete. Israel mag hulle gebruike nie navolg nie (18:3). In vers 2 is die selfbekendstellings-

formule strategies as aanhef tot die daaropvolgende vermanings en prohibisies geplaas (Hartley 1992:291). Omdat Jahwe Israel se God is, moet hulle ag gee op die vermanings en hulle daarvan weerhou om die prohibisies te oortree.

4. DIE SAMEHANG VAN LEVITIKUS 20:13 MET DIE RES VAN DIE BETROKKE HOOFSTUK

Levitikus 20:9-21 bevat 'n lys van sewentien prohibisies wat grootliks ooreenstem met die wat in 18:6-23 gevind word. 20:9-21 word omraam deur 20:6-8 en 20:22-27 (Massmann 2003:79). Die vermaning in 20:7-8 korrespondeer met dié in verse 22-26. Daarbenewens korrespondeer die prohibisie teen die oproep van die geeste van afgestorwenes en die geeste van waarsêers in 20:6 met 'n soortgelyke prohibisie in vers 27 (Grünwaldt 1999:47). 20:9-21 staan dus in die sentrum van die hoofstuk.

Die prohibisies in Levitikus 20:9-21 kan in drie groepe verdeel word, verse 9-16, 17-18 en 19-21. Die gebruik van die *מִן־וְיָמַת*-formule is kenmerkend aan die prohibisies in verse 9-16. Massmann (2003:87) is van oordeel dat verse 11*, 12*, 13*, 15* die oorspronklike kern van verse 9-16 gevorm het. Die kern is later met verse 10*, 14* en 16* uitgebrei (Massmann 2003:98). Hiermee sluit Massmann nou aan by Liedke (1971:137), wat van oordeel is dat verse 11-13 die oorspronklike kern van verse 9-16 gevorm het. Dit impliseer dat die prohibisie teen homoseksuele omgang in vers 13 deel uitgemaak het van die oorspronklike kern.

Die prohibisies oor verbode seksuele verhoudings in Levitikus 20:10-21 word voorafgegaan deur die prohibisie teen die vloek van ouers. So kry hoofstuk 20 nog sterker as hoofstuk 18 die karakter van familiewette (Vgl. Grünwaldt 1999:203). Seksualiteit hoort binne die eng grense van die familie, maar dan op so 'n wyse dat die familie daardeur gedien word en nie bedreig word nie (Grünwaldt 1999:222). Schenker (2003:171) is van oordeel dat die seksuele verhoudings wat in 20:10-21 ter sprake kom, die potensiaal gehad het om sosiale onrus en konflik binne families te veroorsaak. Seksuele verhoudings tussen mans sou byvoorbeeld die bestaande huweliksverhoudings in gedrang bring omdat 'n volwasse man gewoonlik getroud was.

Soos vroeër reeds genoem, word ’n aantal terme in Levitikus 20 gebruik wat almal tot die woordveld “onrein” behoort, naamlik תבול (12); תועבה (13); זמה (14); חסד (17); עון (17, 19); חטא (20) en נדה (21). Teenoor die woordveld “onrein” staan die woordveld “heilig” (Vgl. Massmann 2003:60-65). Deur die vermanende omraming, spesifiek deur verse 7-8 en 26, word die prohibisies in Levitikus 20 in verband met Jahwe se heiligheid gebring. 20:8 toon dat “heiligheid” in die eerste plek nie ’n eienskap is wat deur die volk verwerf kan word nie, maar ’n kwaliteit wat Jahwe aan hulle gee (Vgl. Zimmerli 1980:503). In 20:26 word met die term “afsondering,” ’n *terminus technicus* uit die priester taal, wat die onderskeiding tussen rein en onrein beskryf, op die etiese afsondering van Israel uit die volkerewêreld oorgedra (Otto 1994:238). Anders as 18:24-30 word in 20:22-26 op die feit dat Jahwe die Israëliete van die ander volke afgesonder het, klem gelê (Kornfeld 1983:82). Deur die omraming van die “lewensreëls” word die grens tussen diegene wat tot Israel behoort en die wat nie daartoe behoort nie, getrek. Om heilig te leef, beteken om anders op te tree as die ander volke (20:26). Dit veronderstel onder andere dat op die prohibisies in 20:9-21 ag geslaan word.

5. DIE IMPLIKASIES VAN DIE PROHIBISIES IN LEVITIKUS 18:22 EN 20:13 TEEN DIE AGTERGROND VAN DIE BETROKKE LITERÊRE KONTEKSTE

As die inhoud van Levitikus 18, 19 en 20 vir Israel uiters gesaghebbend was, is die implikasie dat die prohibisies in Levitikus 18:22 en 20:13 ook bindend was. Dit bring die vraag na die bedoeling van dié prohibisies aan die orde. Uniek aan Levitikus 18:22 en 20:13 is die gebruik van die uitdrukking משכב אשה. Die uitdrukking זכר משכב, wat in Numeri 31:17-18, 35 en Rigters 21:11-12 vir seksuele verkeer met ’n man gebruik word, hou oënskynlik daarmee verband. Walsh (2001:208) is van oordeel dat die prohibisies in Levitikus 18:22 en 20:13 slegs gerig is teen manlike persone wat in homoseksuele omgang die passiewe rol inneem. In Numeri 31:17-18, 35 en Rigters 21:11-12 word deur die gebruik van die uitdrukking זכר משכב ’n duidelike onderskeid getref tussen maagde en vroue wat reeds geslagtelike om-

gang met 'n man gehad het. As Walsh (2001:202) in navolging van Olyan meen dat die uitdrukking *אִשָּׁה מִשְׁכָּבִי אִשָּׁה* op 'n spesifieke vorm van seksuele omgang dui, laat hy hom meer deur die kontemporêre konteks as deur die tekste self lei. Die feit dat beide persone wat by homoseksuele omgang betrokke is, in 20:13 veroordeel word, dui daarop dat die uitdrukking *אִשָּׁה מִשְׁכָּבִי אִשָּׁה* as 'n verwysing na homoseksuele verkeer tussen twee mans verstaan is. Die term *זָכָר* is bloot 'n aanduiding van 'n persoon uit die manlike geslag. Levitikus 18:22 en 20:13 gee dus geen aanduiding dat die betrokke prohibisies slegs teen pederastie gemik was nie.

Die noue verband tussen Levitikus 18:22 en 20:13 blyk verder uit die feit dat homoseksuele omgang tussen mans in beide gevalle as 'n *הִיעֲבַה* getipeer word. Met dié tipering word Jahwe se uiterste afkeer van homoseksuele omgang tussen mans uitgedruk.

Die Israelitiese mans word in Levitikus 18:22 en 20:13, soos elders in die betrokke perikope, in hulle posisie as die hoof van die gesin aangespreek (Vgl. Joosten 1996:31-32). Selfs 'n prohibisie soos die in 18:23b wat spesifiek die vrou raak, is in die derde persoon enkelvoud geformuleer. Daarmee word die afwesigheid van 'n prohibisie teen homoseksuele verkeer tussen vroue nie verklaar nie. Die prohibisies oor verbode seksuele verhoudings in Levitikus 18 en 20 is egter geensins volledig nie. 'n Prohibisie oor seksuele omgang van die vader met sy eie dogter ontbreek, soos reeds vermeld, in beide perikope.

Die prohibisie in Levitikus 18:22 is, soos die ander prohibisies in Levitikus 18, in die styl van die apodiktiese wette geformuleer (Noth 1978:115), alhoewel die tweede persoon aanspreekvorm 'n afwyking is (Vgl. Boecker 1976:167). 'n Apodiktiese wet bevat 'n beginsel wat 'n grens wat nie oorgesteek mag word nie, aandui (Boecker 1976:180). Die prohibisie teen homoseksuele omgang was, soos elk van die ander prohibisies in Levitikus 18, een van dié grense.

Levitikus 20:13 stel nie bloot 'n grens nie. Dit vertoon die tipiese dubbele struktuur van die kasuïstiese reg: 'n beskrywing van die oortreding gevolg deur die strafmaatreeël (vgl. Ruwe 1999:227). Volgens Hartley (1992:331) wys die byvoeging van die frase *בָּם דָּמִיהֶם בָּם* dat die oortreders werklik die dood verdien. Liedke (1971:127) is soos Wagner (1972:27) en Schulz (1969:84) van oordeel dat die *יָמוּת יָמוּת*-formule 'n doodsvonnis aandui. Liedke (1971:127) wys in dié verband

na Eksodus 21:29 en Numeri 35:9-34 waar die יומת-מורת-formule met doodstraf wat deur mense voltrek is, verband hou. Massmann (2003: 110) meen egter dat die יומת-מורת-formule 'n uitsondering op die algemene prohibisie dat mense nie gedood mag word nie, aandui. Die יומת-מורת-formule beskryf nie 'n spesifieke straf nie. Dit is in dié verband insiggewend dat Jahwe in Levitikus 20:4-5 stel dat Hy iemand wat sy kind aan Molek wy, sal straf indien die Israeliete hulle oë daarvoor sou sluit. Die יומת-מורת-formule is in wetgewende tekste die ekwivalent van die תומת-מורת-formule in narratiewe tekste (Bovati 1994:361). Alhoewel Jonatan (1 Samuel 14:44) soos Ahimelek (1 Samuel 22:16) tot die dood veroordeel is, word die vonnis nie in sy geval voltrek nie. In Genesis 2:17 word die mens gewaarsku dat hy sou sterf (מורת תומת) indien hy sou eet van die vrugte van die boom van alle kennis. Tog sterf die mens nie onmiddellik nadat hy en sy vrou van die vrugte geëet het nie. Massmann (2003:111-113) se voorstel dat 'n יומת-מורת-uitspraak 'n performatiewe spraakhandeling is, maak dus sin. Deur 'n יומת-מורת-uitspraak beland die oortreder van 'n prohibisie in die sfeer van die dood. 'n Persoon wat skuldig was aan die oortreding van een van die prohibisies in Levitikus 20:9-16 is dus nie sonder meer om die lewe gebring nie.

Die prohibisie in Levitikus 20:13 is meer as 'n blote herhaling van dié in 18:22. Enersyds vertoon dit 'n nouer samehang met die prohibisies wat direk met verhoudings in die familie te doen het. Andersyds druk dit nie 'n blote grens uit wat nie oorskry mag word nie. Deur die יומת-מורת-uitspraak word aangedui dat 'n oortreder van die prohibisie in die sfeer van die dood beland.

Deur die vermanende stof wat die lyste van prohibisies in Levitikus 18 en 20 omraam, word ook die prohibisies in 18:22 en 20:13 direk met die verhaal van die Pentateug verbind. Gehoorsaamheid aan dié prohibisies raak ook Israel se bestaan in die land wat die Here aan hulle gee.

6. SLOTSOM

Wat die oproep tot 'n heilige lewenswyse in Levitikus 19:2 in die praktyk van die lewe behels, word in Levitikus 18:22 en 20:13 uitgebeeld. Dié oproep raak nie alleen kultiese sake aan nie, maar ook seksuele gedrag. Omdat Jahwe Israel uit die volke afgesonder het,

mag Israel nie deel hê aan die vergrype op seksuele gebied wat tipies aan die Kanaäniete was nie.

Weens die noue samehang met Levitikus 19 behoort die onderskeiding tussen seremoniële en etiese wette nie by die interpretasie van die prohibisies in Levitikus 18 en 20 en in besonder van die prohibisies oor homoseksuele verkeer aangewend te word nie.

Die prohibisies teen homoseksuele omgang maak deel uit van die wetgewing wat Jahwe aan Moses by Sinai gegee het. Die prohibisies in Levitikus 18:22 en 20:13 mag dus nie deur Israel verontagsaam word nie. Indien Israel nie op die prohibisies ag sou slaan nie, sou die land wat die Here aan hulle gee, hulle uitspoeg.

Die onmiddellike kontekste van die prohibisies in Levitikus 18:22 en 20:13 gee geen aanduiding dat die prohibisies spesifiek met heidense kultiese praktyke verband hou nie. Dit is van besondere betekenis dat die betrokke prohibisies in sowel Levitikus 18 as 20 naas prohibisies wat die welsyn van die familie in die oog het, staan. Hoofstuk 20 dra nog sterker as hoofstuk 18 die karakter van familiewette. Seksualiteit behoort binne die eng grense van die familie, maar dan op so 'n wyse dat die familie daardeur gedien word en nie bedreig word nie. Homoseksuele verkeer raak die verhoudings in die familie ingrypend. Gevolglik word dit, net soos seksuele omgang met 'n nabye familielid, onomwonde afgewys. Terwyl die apodiktiese vorm van 18:22 die prohibisie as 'n grens uitwys wat ter wille van die welstand van die familie nie oorskry mag word nie, stel 20:13 dat oortreders die dood skuldig is.

Die prohibisies teen verbode seksuele praktyke in Levitikus 18 en 20 is nie volledig nie. Daarom is dit nie verbasend dat niks oor homoseksuele omgang tussen vroue gesê word nie. Daarmee saam moet in aanmerking geneem word dat die Israelitiese mans in hulle posisie as die hoof van die gesin aangespreek word.

Die prohibisie in Levitikus 18:22 dui, soos die ander prohibisies wat in die styl van die apodiktiese wette geformuleer is, 'n grens aan wat nie oorgesteek mag word nie. Daarenteen, stel Levitikus 20:13 nie bloot 'n grens nie. Dit beteken egter nie dat oortreders van die prohibisie teen homoseksuele omgang sonder meer om die lewe gebring is nie. Die oortreders van die prohibisie het egter in die sfeer van die dood beland.

BIBLIOGRAFIE

ALBERTZ R

1994. *A history of Israelite religion in the Old Testament period. Volume I: from the beginnings to the end of the monarchy*. Louisville: Westminster/John Knox. Old Testament Library.

BIGGER S F

1979. The family laws of Leviticus 18 in their setting. *JBL* 98:187-203.

BOECKER H J

1976. *Recht und Gesetz im Alten Testament und im Alten Orient*. Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag. Neukirchener Studienbücher 10.

BOVATI P

1994. *Re-establishing justice. Legal terms, concepts and procedures in the Hebrew Bible*. Sheffield: JSOT Press. JSOT Supplement Series 105.

CRÜSEMANN F

1989. Der Pentateuch als Tora. Prolegomena zur Interpretation seiner Endgestalt. *Evangelische Theologie* 49:250-267.

DOUGLAS M

1993. The forbidden animals in Leviticus. *JSOT* 59:3-23.

1999. *Leviticus as literature*. Oxford: University Press.

ELLIGER K

1966. *Leviticus*. Tübingen: Mohr. Handbuch zum Alten Testament 1/4.

GERSTENBERGER E S

1996. *Leviticus. A commentary*. Louisville: Westminster/John Knox. Old Testament Library.

GRÜN WALDT K

1999. *Das Heiligkeitsgesetz. Levitikus 17-26*. Berlin: De Gruyter. Beiheft zur ZAW 271.

HARTLEY J E

1992. *Leviticus*. Dallas: Word Books. Word Biblical Commentary.

HOUTMAN C

1996. *Exodus*. Deel III. Kampen: Kok.

JOOSTEN J

1996. *People and land in the Holiness Code*. Leiden: Brill. Supplements to VT 67.

KNOHL I

1987. The priestly Torah versus the Holiness School: sabbath and the festivals. *Hebrew Union College Annual* 58:65-117.

KORNFELD W

1983. *Levitikus*. Würzburg: Echter Verlag. Die Neue Echter Bibel.

LEVINE B A

2003. Leviticus: its literary history and location in Biblical literature. In: R. Rendtorff *et al.* (eds.), *The Book of Leviticus. Composition and reception* (Leiden: Brill, Supplements to VT 93), pp. 11-23.

LIEDKE G

1971. *Gestalt und Bezeichnung alttestamentlicher Rechtssätze*. Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag. Wissenschaftliche Monographien zum Alten und Neuen Testament 39.

MASSMANN L

2003. *Der Ruf in die Entscheidung. Studien zur Komposition, zur Entstehung und Vorgeschichte, zum Wirklichkeitsverständnis und zur kanonischen Stellung von Lev 20*. Berlin: De Gruyter. Beiheft zur ZAW 324.

MEYERS C

1997. The family in Early Israel. In: L.G. Perdue *et al.* (eds.), *Families in ancient Israel* (Louisville: Westminster/John Knox), pp. 1-47.

MILGROM J

2003. From the workshop of the redactor HR: an egalitarian trust. In: S.M. Paul *et al.* (eds.), *Emanuel. Studies in die Hebrew Bible, Septuagint and Dead Sea Scrolls in honor of Emanuel Tov* (Brill: Leiden, Supplements to VT 94), pp. 741-753.

NOTH M

1978. *Das 3. Buch Mose. Leviticus. 4., unveränderte Auflage*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht. Das Alte Testament Deutsch 6.

OTTO E

1994. *Theologische Ethik des Alten Testaments*. Stuttgart: Kohlhammer. Theologische Wissenschaft 3,2.

1995. Gesetzesfortschreibung und Pentateuchredaktion. ZAW 107:373-392.

RENTORFF R

1996. Is it possible to read Leviticus as a separate book? In: J.F.A. Sawyer (ed.), *Reading Leviticus. A conversation with Mary Douglas* (Sheffield: Academic Press, JSOT Supplement Series 227), pp. 22-35.

ROFÉ A

1999. *Introduction to the composition of the Pentateuch*. Sheffield: Academic Press.

RUWE A

1999. "Heiligkeitsgesetz" und "Priesterschrift". Tübingen: Mohr Siebeck. Forschungen zum Alten Testament 26.

2003. The structure of the book of Leviticus in the narrative outline of the Priestly Sinai story (Exod 19:1-Num 10:10*). In: R. Rendtorff *et al.* (eds.), *The*

Book of Leviticus. Composition and reception (Leiden: Brill, Supplements to VT 93), pp. 55-78.

SCHENKER A

2003. What connects the incest prohibitions with the other prohibitions listed in Leviticus 18 and 20? In: R. Rendtorff *et al.* (eds.), *The Book of Leviticus. Composition and reception* (Leiden: Brill, Supplements to VT 93), pp. 162-185.

SCHULZ H

1969. *Das Todesrecht im Alten Testament*. Berlin: Töpelmann. Beiheft zur ZAW 114.

WAGNER V

1972. *Rechtssätze in gebundener Sprache und Rechtssatzreihen im israelitischen Recht*. Berlin: De Gruyter. Beiheft zur ZAW 127.

WALSH J T

2001. Leviticus 18:22 and 20:13: Who is doing what to whom? *JBL* 120:201-209.

WATTS J W

1999. *Reading law. The rhetorical shaping of the Pentateuch*. Sheffield: Academic Press.

ZIMMERLI W

1980. "Heiligkeit" nach dem sogenannten Heiligkeitsgesetz. *VT* 1980:493-512.

Trefwoorde

Ou Testament

Lev. 18:22; 20:13

Homoseksualiteit

Keywords

Old Testament

Lev. 18:22; 20:13

Homosexuality